

Sametise eesriide taga

Igor Gräzin (RiTo 5), Akadeemia Nord professor

Kas ühinemine Euroopa Liiduga on Eestile hea või halb, selle üle pole enam mõtet arutleda. Nüüd peame mõtlema, milline peaks olema Eesti uuenevas Euroopa Liidus.

Oleme jäänud oma poliitilistes suhetes Euroopa Liiduga sametise eesriide taha. Kuigi samet kõlab pehmemalt kui Winston Churchilli kasutatud kujund raud, võtab sametist köidetud silmus hinge seest samamoodi kui raudne kuul. Seega pole asi materjalis, vaid eesriides. Ameerika Ühendriikide kaitseministri Donald Rumsfeldi teises kontekstis (jutt oli NATO uutest ja vanadest liikmetest) moodustatud vastandpaar – vana ja uus Euroopa – osutus lähemal vaatlusel võib-olla sisukamaks, kui mõeldud oli. Kui järgnevad ideed kokku võtta, siis väidan, et Euroopa (kui Venemaa välja arvata) on nüüdseks löödud pooleks sama joont pidi, mille kehtestas Stalin ning mida tähistas kontseptuaalselt Churchilli Fultoni-kõne ja arhitektuuriliselt Berliini müür.

Kuni 2003. aasta septembrini võeti meid mingil määral partnerina, kellega tuli saavutada kompromisse – risk, et keegi kutsututest jääb Euroopa Liitu tulemata, oli reaalne. Pärast iseseisvuse loovutamist muutusime selleks, mida meist tegelikult arvati: mitte päris Euroopaks, teise sordi Euroopaks, Euroopa tagahooviks jne. Prantsusmaa presidendi avalik ülbus Eesti vastu, Euroopa Komisjoni esimehe Prodi taktitu kärkimine poolakatega (kui need otsustasid osta USA hävituslennukeid, mitte Euroopa omi), Rootsi (ja mitte ainult Rootsi!) suursaadiku otsene osalemine Eesti europa-propagandas (mis juba iseenesest on kisendav rahvusvahelise diplomaatilise õiguse rikkumine! – kujutage ette skandaali, mis läinuks lahti siis, kui näiteks Venemaa suursaadik oleks teinud pooltki sellest, mida eurotegelased endale suveräänse riigi territooriumil lubasid!) olid vaid märgid tendentsidest.

Kõige hullem oli see, et niisuguse retoorikaga läks sageli kaasa ka meie oma poliitika ja diplomaatia: Euroopa Liiduga ühinemisest räägiti kui Euroopasse naasmisest ja seda sellise näoga, nagu oleks kunagi olnud kas või üürrike hetk, kui meid Euroopas ei olnud.

Jooned Euroopa kaardil

Jooni pole Euroopa kaardile tõmmanud kaugeltki mitte ainult Huntington ja kaugeltki mitte nii lohakalt. Teadusest aga on teada üks praktiline kogemus: kui mingi asja kohta on mitu samaväärset teooriat, siis on tõenäoline, et kõik need on valed. (Range kriitiku jaoks märgin tuntud erandi: Bohri komplementaarsusprintsip füüsikas.) Kui jutte Euroopa kaardile tõmbavad eri moodi küll Stalin ja Hitler, küll Santer ja Gorbatšov, küll Huntington ja Herder, ja kui kõik need on omast kohast õiged või valed, kuid mitte absurdsed, siis ehk on nii, et Euroopal lihtsalt ei olegi piiri?

Üks lihtne ja domineeriv piiritõmbamine on nüüdseks siiski reaalsus: ranges mõttes tähendab Euroopa ainult Euroopa Liitu selle 15 liikmega, kellele kuuluvad erilised privilegid ja koloniaalsed õigused mandri ülejäänud osade suhtes. Ja me oleme sellega nõus, et saame endale nelja aasta pärast kaela Euroopa Liidu sotsialistliku maksusüsteemi (motiiviks

konkurentsireeglistiku rikkumine, mida me teemegi – meie turg on teistest tõesti parem), kohe nüüd ühepoolised liikumisvabadused (immigrandid siia ja mitte vastupidi, pluss lähenev piiride avanemine Venemaaga, kuid mitte Lääne-Euroopasse), kapitali toores kokkuost ilma mis tahes rahvuslike huvide kaitseta jms. See oli see, mida Euroopa (Liit) tahtis, mille ta sai või on iga hetk saamas, ning see, mille me vabatahtlikult loovutasime.

Pangem tähele, kui tugevaks on läinud tõmbetuul, mis on Eesti Vabariigist eemale puhunud inimesed, kes selliste läbirääkimiste eest vastutasid, aga enam vastutada ei taha. Saksamaa ja Prantsusmaa eristaatusest ei maksa rääkidagi – nende hoolimatus majandusliku distsipliini suhtes (mille nad on ise kehtestanud!) ja lihtne võimetus lugeda raha ületab mis tahes diplomaatilised piirid ning on muutunud tavaliseks musklitemänguks: teeme, mida tahame. Muide, eurokultuslik element – idee massimõrvari, oma rahva anastaja, verise diktaatori Napoleoni suurusest, kes kuuldavasti geniaalse sõjapealikuna laskis ennast tüssata talupoja mõistusega Kutuzovil, viitab sellele, et isegi Euroopa Liidu sees on olemas veel kõige parem Euroopa, mis koosneb kahest riigist, kelle ajalugu on olnud omavahelise vaenu, verevalamise ja suurshullustuste ajalugu, mille üks osa on teatav eriline misjonism ehk kultuurtreegerlik traditsioon. Prantsuse keele eristaatuse säilitamine Euroopa institutsioonides mis tahes elementaarse loogika kiuste on samuti üksnes kinnitus tollest erilisest väljavalitusest.

Ekspansionistlikud unelmad

Meie aja suurimaid mõtlejaid (muide – vasakpoolne) Noam Chomsky väidab: tänapäeva Euroopa koloniaalsed huvid ja instinktid pole kuhugi kadunud ega kadumas, neid lihtsalt kohandatakse uutele oludele (Chomsky 2002, 58). Seega on küsimus Euroopa piiridest vähem teoreetiline, kui esmapilgul paistab, kuivõrd vastus sellele jääb tähistama Euroopa Liidu edasise ekspansiooni (õigupoolest ekspansionistlike unelmate, sest jõuvarusid hakkab nappima) piiri. Esimese sordi Euroopa tahab enda kätte teise sordi Euroopat, kuid jätta välja mitte-Euroopa. Siin me näeme, et nimetatud piir on olnud kummist.

Kuni ristirüütlike ilmumiseni meie alale olime vaevalt-Euroopa. Lermontovi Petšorin teenis Kaukaasias, sõdades asiaatide vastu, ja "Deemon" on alapealkirjastatud "Aasia legendina". Muide, ka Moldaavias rändas Puškin omateada Aasia aladel. Kiievi-Vene ja Suure-Leedu poliitika seisukohalt oli Moskoovia kindlalt "mitte-ladina" ala, s.t polnud Euroopa. Üks paljudest Juri Lotmani kulturooloogilistest väidetest on see, et ka Peterburi (Dostojevski) ja Moskva (Tolstoi) kuuluvad eri maailmajagudesse. Ehk piisab. Lühijäreldus on niisugune: traditsioonilises eurokultuurilises mõttes on Euroopa linn Vladivostok, aga seda ei pruugi olla siinsamas asuv Groznõi.

Väidan vastupidist: vaatamata Euroopa Liidu halvasti varjatud ideoloogiale "teise Euroopa" alaväärtuslikkuse kohta arvan, et Chopinile oli Varssavi, Lisztile Tartu ja Straussile Peterburi täpselt sama palju Euroopa kui Pariis või London. Mõnel puhul isegi enam: riigina polnud Saksamaa veel isegi aimatav, kultuurikeskusena oli Prantsusmaa keskpärane siis, kui Euroopa tähendas eeskätt Prahat ja Moraavia-Boheemia monarhiaid. See pole üksnes ajalugu. Väidan, et just nimelt tšehhid on andnud Euroopale läinud sajandi suurima poliitiku – Václav Haveli – ja suurima kirjaniku – Milan Kundera. Euroopa kõige tähtsam sõda, mis

määrab meie ilmakaare kaardi ja kultuuriruumi tänini – Kolmekümneaastane sõda – ja tänase päeva kaarti kujundav Vestfaali rahu said alguse euroopluse tegelikust südamest Prahast.

Geopoliitiline vahetusraha

Seda põhjendamatum on meie endi diplomaatiline serviilsus. Sama põhjendamatu on ka imelikuvõitu üleolek Venemaast kui Euroopa Liidu peatsest liikmest või partnerist, kelle sõna maksab Brüsselis rohkem kui kümnete formaalsete liikmete oma. See häda aga, mis ajas Prantsusmaa tüli norima USA-ga, pidi olema miski muu kui lihtsalt vaimne kõrkus. Väga õige – nafta. Saddam tähendas Prantsusmaale ligipääsu nafta strateegilistele varudele, samuti nagu Saksamaalegi. Kuid mis pidi kaduma, see kadus, ning energiakriisis vaevlevale Euroopa Liidule jääb alles ainult üks partner – Venemaa. Kuid ega Venemaagi stabiilsus kindel ole, seega tähendab suhete tsementeerimine Venemaaga mingi kindla vahetusvaluuta loomist. See on ajaloo võtta – "teine", see "mitte päris" Euroopa.

Eesti omaaegne välisminister Toomas Hendrik Ilves on siinsamas Riigikogu Toimetistes (vt nr 7, lk 35) tunnistanud: "Venemaale õigustatult tähelepanu osutades ei tohiks Euroopa Liit seda teha teiste riikide arvel, kes otsivad lähedasemaid sidemeid Euroopa Liiduga." Tähtis on selles diplomaatilises tekstis kasutatud tingiv kõneviis – nad "ei tohiks", aga teevad seda ometi, s.t ajavad Euroopa Liidu ja Venemaa vahelisi asju nende vahele jäävate territooriumide arvel. Meie vastavasisulised verbaalsed müristamised pole omandanud reaalses poliitikas reaalsust ja pean tunnistama, et Ilvese ülitsentralistliku Euroopa Liidu mõttel on selles osas jumet: Euroopa Liit kui mittedemokraatlik üliriik on sarnane ühtse raudbetoonploki, millest ei saa tükke võtta ploki enese väärtust märkimisväärselt kahandamata. Lahtistest tellistest laotud müürist (mida Euroopa Liit kujutas endast veel ca 12–13 aastat tagasi) saab tellise kätte palju kergemini.

Muid variante liidul polnud

Euroopa Komisjoni laienemisvolinik on otsese ja karmi ütlemisega poliitik, kes on väitnud: meie, s.t Euroopa Liit, pole teid endale tahtnud, ise olete ennast siia manganud. Kas on see nii? Vastus saab olla ainult eitav ja seda mitmekordselt. Kõigepealt: ka kõige ägedamad Euroopa Liidu pooldajad Eestis (kui T. H. Ilves välja arvata, sedagi õigupoolest üksnes ühe tema mõttekäigu pärast) on mõelnud Euroopa Liitu riikide liiduna ja mitte liitriigina, milleks seda nüüd ehitatakse.

Liitriigi osaks pole Eesti ennast palunud, küll aga kogemata kombel end sinna hääletanud. Teiseks oli Euroopa Liit isegi 10 aastat tagasi midagi muud kui praegu, ning meie mis tahes nõusolek ja soov 10 aasta eest oli seotud hoopis teistsuguste reaalsustega. Kolmandaks on Eesti jaoks ära langenud üks võimsamaid Euroopa Liidu tõmbefaktoreid, nn Vene oht.

Kui Venemaa tahtnuks Eestit füüsiliselt taasokupeerida, oleks selleks olnud ideaalne aeg 1993. aasta oktoobris. (Kas mäletate veel, kuidas tankid Gratišovi juhtimisel tulistasid Vene parlamenti? Asi neil oluks ka kümnekonna soomukiga Eesti ära võtta, maailm poleks seda tähelegi pannud.) Lihtsalt hea aeg oli ka Jugoslaavia kodusõja tippkuudel, samuti paaril nädalal Tšetšeenia sõja aegu. Ideaalne Eesti okupeerimise aeg oli veel siis, kui president Meri

tegi käigu, millega pani ametisse kaks kaitseväge juhatajat korraga (ebaseaduslik vabastamine jättis kindral Kerdi ametisse ja sõjaväel oli valida, kummale juhatajale alluda või kas üldse kellelegi alluda – Lennart Meri vastutuselevõtmine riigireetmise eest olnuks juriidiliselt võimalik, mis sellest, et praktiliselt mõttetu ja rumal) ja kogu Eesti sõjavägi jäi kuudeks igasuguse juhtimiseta. Venemaa seda kõike ei kasutanud, mis viitab üksnes sellele, et tal polnud kavas Eestit okupeerida. Venemaa–oht oli lihtsalt hirmude ja ajaloo vili.

Lühidalt, niisugusesse Euroopa Liitu pole me tahtnud ja siin Günter Verheugen eksis. Sellesse Euroopa Liitu, mis meid ees ootab, hakkasime tahtma kõige varem alles siis, kui ka pärast tulevikukonvendi ja Nice'i lepete väga karme tsentralistlikke korraldusi otsustasime – algul parlamendi, siis riigijuhtide ja nüüd lõpuks ka rahvahääletuse tasandil –, jah, ka säärasesse Euroopa Liitu tahab Eesti kuuluda. Sellele eelnes aga Euroopa Liidu ja selle juhtriikide huvi saada oma taskusse geopoliitiline vahetusraha suheteks Venemaaga, leida ventiil demograafilise ja sotsiaalse olukorra õgvendamiseks ning tootmise tõhususe suurendamiseks konkurentsis USA ja muu maailmaga. Mingeid muid variante peale laienemise Euroopa Liidul lihtsalt polnud.

Ekspresidendi hariduslik lünk

Jätan kõrvale arutluse selle üle, kas Euroopa Liiduga ühinemine on Eestile hea või halb. Vastus küsimusele, kas liituda või mitte, on olemas ja vastav diskussioon on kaotanud mõtte. Küll on mõtet arutleda selle üle, milline peab Eesti tulevases Euroopa Liidus olema. Arvan, et isegi need, kes on saanud Euroopa Liidust vaimustuses, peavad mõnna, et on olemas valdkond, kus Euroopa on veel väga noor ja roheline poliitiline tegelane. See valdkond on riigiehitus ja põhiseaduslikkus. Vastandina kahe aastasaja vanusele põhiseaduslikule kogemusele USA–s käibib juristide hulgas endiselt vana nali sellest, et Prantsuse konstitutsiooni tuleb raamatukogudes otsida rubriigist "Ajakirjad" (nalja edasine modifikatsioon on see, et Euroopa Liidu lepped lahterdatakse kasti nimega "Ajalehed"...).

Arvan, et see aeg, kui Euroopa uut põhiseadust hakatakse vaagima artiklite kaupa, on veel ees, aga ühte ütlen kohe: juba Maastrichti lepest alates on kogu kaubanduspoliitika allutatud Euroopa tsentraliseeritud juhtimisele ja iga vähegi USA põhiseadust tundev jurist võib teile kinnitada, et USA kasvamine riikide liidust nüüdseks üsnagi tsentraliseeritud (aga erinevalt Euroopa Liidust siiski liberaalseks) riigiks on toimunud ainsa klausli kaudu – sellesama, millega föderaalvõimudele anti võimalus reguleerida osariikidevahelist kaubandust (*interstate commerce clause*).

Ka Euroopa Liidu juhid on armastanud võrrelda oma nägemust tuleviku Euroopast USA–ga, kuid ilmselt mõistavad nad seda väga isepärasel kombel. Küsimusele, kellega USA põhiseaduse autoreist tahaks tulevikukonvendi juht Valéry Giscard d'Estaing ennast võrrelda, vastas ta: Thomas Jeffersoniga. Poliitiliselt hea vastus – Jeffersoni ideaaliks oli maakondadega seotud väiketööstus, range monopolismivastatus, kohaliku omavalitsuse otsustav osa valitsemises, riigi ülilm demokratism jm. Aga vastuses peegeldub Prantsusmaa ekspresidendi hariduslik lünk: Jeffersonil polnud USA põhiseadusega mingit pistmist (sel ajal, kui seda Philadelphias kirjutati, oli Jefferson Pariisis) ja kui ta esimest korda nägi selle

valmis teksti, olevat ta näost kadunud viimane kui verepiisk. Nii tsentralistlikku riiki polnud ta oodanud.

Pühadus, mida ei sobi puutada

Meil pole vajadust liiga detailselt läbi võtta Euroopa konvendi kui "voonakeselikult vaikiva" kogu poolt sisuliselt kriitikavabalt omaks võetud Euroopa põhiseaduse sisu. Seda enam, et juba 2003. aasta 26. augustil keelas Saksamaa välisminister Soomes viibides mis tahes arutlused selle teksti põhimõtete üle ning meil pole alust arvata, et Eesti sellele keelule alluma ei pea. (Res Publica juristide juhuslik artikkel veidi hiljem sellest, et Euroopa Liit sisaldab ka riiklusele ohtlikke elemente, oli sisetarbeks mõeldud kirjutis, mis ei leidnud ainsatki tsiteerimist välismaises pressis ega eriti Eestiski.)

Nimetan ilmumise järjekorras mõned sätted esimesest osast. Euroopa Liidu põhiseadusliku lepingu preambul kiidab põhiseaduses... selle loojaid! Jutt koerasaba kergitamisest saab esimest korda juriidiliseks printsipiiks ja rõhutab veel kord järgneva teksti pühadust, mida rahvastel ei sobi puutada. Edasi lubatakse tagada stabiilne areng ja sotsiaalne turumajandus – esimesel juhul pole teada, kes tagab, aga teine on teoreetiline nonsens, mis pärineb Saksamaa sisemisest poliitilisest leksikonist ja mille rakendamine Eestis hävitas lõplikult Koonderakonna. (Majanduse mis tahes osa saab olla kas turule omane või sotsiaalne, kolmandat pole antud.) Kehtestatakse kahekordne kodakondsus, mida N Liit kasutas inimõiguste rikkumise juriidilise aluspõhimõttena ja liiduvabariikide iseseisvuse kaotamise hoovana ning mis avab nüüd meie territooriumi islamiusulistega ülerahvastatud Euroopa Liidu suurriikidele. Euroopa Liidu õigus (s.t mitte ainult seadused, vaid ka mis tahes muud aktid, sh kohtuotsused, direktiivid jm) on ülimuslik, hoolimata selle puhtjuriidilisest nõrkusest (grammatika õigekssaamine üksi on osutunud väga raskeks, aga otsuste tootmise sellise tempo juures pole imestamiseks põhjust). Majandus- ja tööhõivepoliitika on Euroopa Liidu ainukompetents – mis sellisel juhul ei ole? Ja eraldi (et poleks kahtlusi) kinnitatakse seda veel konkurentsireeglite puhul (ettekääne meie maksupoliitika muutmiseks!), raha- ja kaubanduspoliitikas ning tollisüsteemis. Selleks, et riikide suveräänsus kaoks lõplikult, on nimetatud, et Euroopa Liit muutub omaette juriidiliseks isikuks (mitte tema organid ei ole juriidilised isikud, vaid Euroopa Liit ise!). Edasisel arutelul pole siinkohal mõtet.

Eesti kolm käitumisvarianti

Otsus Euroopa Liidu kasuks on langetatud. Oleme esmasordilise Euroopa Liidu kolmandasordiline lisa (teise sorti kuuluvad väikeriigid, aga ka Kreeka, Hispaania, Portugal). Meie edaspidine käitumine Eesti iseseisvuse säilitamiseks – kui me seda soovime – on järgmine. Kõigepealt ülitäpne poliitilis-juriidiline tegevus, mis aitab välja uurida ja blokeerida mis tahes katsed liikuda Euroopa Liidu föderalistliku tsentralismi suunas ja minna riikide liidust üle liitriigile. See on aeganõudev, igapäevane ja rutiinne juriidiline töö, aga seda on võimalik teha, samuti nagu toetada igasuguseid Euroopa liitriigi vastaseid demokraatlikke juriidilisi initsiatiive.

Arvan, et teine väga tähtis strateegiline garantii on Eesti liberaalse turumajanduse säilitamine, mis säästaks meid liigsest allumisest Euroopa Liidule, mis oma põhiolemuselt on

plaanimajandusel rajanev institutsioon. Seni kuni "nemad" on sotsialistid (ja sellest tulenevalt korruptandid, sest plaanimajandus eeldab asjade ajamist Vana Tallinna pudeli ja Kalevipoja šokolaadiga ning Prodi Eurostati hiigelskandaal on loogiline jätk Santeri kabineti jõudmisele kriminaalasjadeni mõni aasta tagasi) ja "meie" oleme liberaalid, lõplikku põkkumist ei sünni. Paratamatult tähendab see Euroopa Liidu asjades juhtpositsiooni andmist Reformierakonnale, kes on majanduse vallas ainus Eesti parempoolne partei. Palun seda mitte võtta parteilise avaldusena, vaid faktiväitena. On kahju, et meil pole majanduspoliitikas liitlasi ja seda raskem on, et oleme oma ideoloogiaga ainsad. Aga kogemus ja minevik kohustavad.

Kolmas, pigem taktikalise-poliitiline kui strateegiline käitumisviis – alliansi säilitamine Anglo-Ameerika sõjalis-poliitilise bloki ja teiste Uus-Euroopa riikidega. Üksnes see on võimeline tasakaalustama Euroopa Liidu ja Venemaa tugevnevat liitu (mille eesmärgid on küsitavad) ja Euroopa Liidu koloniaalseid ambitsioone, mille lipuriik on Prantsusmaa, kelle kiiluvees triivib nüüdseks majanduslikult nõrgenenud Saksamaa.

Seega – on kahju Euroopa uuest lõhenemisest ajal, kui ühtne Euroopa olnuks Euroopa suurriikide ambitsioonide nõrgenemise tõttu võimalik. Samas pole kadunud lootus, et olles väsinud sellest Euroopa Liidust, mis praegu on ja mida nüüd tahetakse lõplikult ära rikkuda, leiavad Euroopa rahvad (just nimelt kõik rahvad ja mitte paar väljavalitut) meelegi, et jääda truuks tegelikele väärtustele, mis on meie mandril au sees olnud ja mis pole tänini surnud. Riikide suveräänsus, sõbralik koostöö ja ühtne kultuuripärand on neist väärtustest üksnes olulisimad.

Kasutatud kirjandus

Chomsky, N. *et al.* (2002). Understanding Power. New York: New Press.

Ilves, T. H. (2003). Suur laienemine ja suur Euroopa müür. – Riigikogu Toimetised 7.